

to make some adjustments to the traditional theory of law, as well as some provisions of the law regarding the division of law into private and public. In brief each new field studied by scientists is a legal phenomenon, but when applying general theoretical conclusions to it, it is necessary to take into account the specifics of the object under study in terms of the general theory of law. To conclude a pattern that allows to establish two objectively independent branches of law, linking them to the manifestations of public and private foundations, and to represent the spread of rights to private and public, as it is not just a classification, but conceptual, concerning the most fundamental rights of each place and role in human life, its defined values, continues in the theory of law today.

Keywords: public law, private law, legal system, legal science, branches of law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-43

УДК 340.15

*Леся Вікторівна Худоляр,
науковий співробітник відділу
історико-правових досліджень
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0003-2386-1869*

ПОНЯТТЯ «ВОЛЬНОСТІ» В УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВОВІЙ ТРАДИЦІЇ ТА ЮРИДИЧНИХ ДОКУМЕНТАХ XV – ПОЧАТКУ XX ст.

Постановка проблеми. Поняття «вольності» в історико-правовій реальності XV–XX ст. розглядається як важливий елемент правової сфери, правового світогляду конкретної спільноти, певного покоління або групи людей у вигляді стійких переконань, ціннісних орієнтирів, програм і моделей поведінки протягом понад п'ять століть. Поняття «вольності» також має важливе значення для з'ясування правового статусу різних верств українського населення та правового режиму території їх проживання протягом XV – початку XX ст. Актуальність наукового дослідження зумовлена також досить різноплановим трактуванням дослідниками змісту поняття «вольності».

Мета дослідження. Метою статті є з'ясування змісту поняття «вольності», який дає уявлення про його смислове значення в правовій традиції та юридичних документах XV–XX ст. ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні обґрунтування вживання та змісту поняття «вольності» в правовій традиції та юридичних документах XV–XX ст.ст. зустрічаються в дослідженнях багатьох вітчизняних та зарубіжних філософів, істориків та правознавців, зокрема, Б. І. Андрусишина, А. П. Артеменка, М. Ю. Бурдіна, Д. П. Ващука, М. С. Грушевського, А. О. Гурбика, О. І. Гуржія, О. М. Лазаревського, В. В. Макаруча, М. С. Плотнікова, Н. Д. Полонської-Василенко, П. М. Саса, С. Д. Сворака, Н. П. Старченко, О. М. Субтельного, І. Б. Усенка, Д. І. Яворницького та ін.

Основні результати дослідження. Вирішальний вплив на формування теоретичних уявлень про зміст поняття «вольності» мала європейська філософська і правова традиція. Це поняття набуло значного поширення в поетичній творчості філософсько-політичного спрямування XV–XVII ст. Наприклад, у поемі «Осман» Івана Гундулича (1589–1638) – видатного хорватського (далматинського) поета пізнього Відродження, чітко розрізняються поняття «свобода» і «вольність». Зокрема, зазначається: «Та Дубровник зі свободи сплавив силу й міць корони. Гордий, непідкупний зроду, Честі й слави він не ронить. ... Тож нехай повік ця сила береже тобі свободу, О Дубровник, місто біле, миле небу і народу. ... Всі сусіди знемагають у ярмі тяжкої долі – вольності вони не мають, що у тебе на престолі» [1, с. 186–187].

Григорій Сковорода також розрізняв поняття «свобода» і «вольність». Зокрема, у своєму вірші «De libertate» писав: «Що є свобода? Добро в ній яке? Кажуть, неначе воно золотее? Ні ж бо, не злотне: зрівнивши все злото, проти свободи воно лиш болото. О, якби в дурні мені не пошитись, щоб без свободи не міг я лишитись. Слава навіки буде з тобою, вольності отче, Богдане-герою!» [2, с. 85].

Поняття «вольності» зустрічається, починаючи з XV ст., у багатьох юридичних документах, в яких йде мова про правовий статус різних груп українського населення: бояр, шляхти, міщанства, козацтва. Зокрема, у привілеях Великого князя Сигізмунда від 6 травня 1434 р. підтверджувалися «права і вольності бояр литовських і руських» [3, с. 132]. У привілеї польського короля Владислава II 1435 р. [4, с. 155]. У привілеї Сигізмунда III Львівському Ставропігійському братству від 15 жовтня 1592 р., в якому зазначається: «...ми схвалили взагалі всі права, привілеї, вільності, свободи і прерогативи як духовних, так і світських будь-якого стану і становища людей у будь-яких місцях...» [5, с. 58]. У грамоті Августа II від 26 червня 1700 р. «Про підтвердження усіх прав та привілеїв Успенського Ставропігійського братства та наказ львівському єпископові Йосипу Шумлянському не порушувати їх під загрозою грошової кари», в якій зазначається «Тим часом як за благословенням Божої правивиці та вільними голосами уславленої Польської держави ми були піднесені на королівський трон, вирішили ніяким іншим способом не поширювати добре ім'я та славу нашого імені в усіх частинах світу, тільки добродійною рукою: однією – жахаючи та проганяючи ворогів, іншою – зберігаючи міщан та будь-яких наших підданих будь-якого стану і походження при законах королівства, правах, привілеях, вільностях, імунітетах, прерогативах» [6, с. 90].

У Литовському статуті 1588 р. вміщено третій розділ «О волностях шляхетских и о размноженіи Великого Князства Литовского». У текстах артикулів 2, 5, 15, 16, 26 та 42 розрізняються поняття «свободи», «вольності», «звичаї» і «привілеї», «привілеї земські стародавні і нові від нас отримані», «вольності і звичаї добра стародавні», «вольности выеханья с панств наших», «непривлащеніе вольностей шляхетских людем простого стану», «вольности шляхте именья лежачие и иные маетности свои нам, господару, записывати» [7, с. 46-47, 57-59, 64].

Зокрема у Арт. 2 розділу «О волностях шляхетских» зазначалося: «... мы, господар, обещуем словом нашим за нас и за потомки наши, великие князи литовские, под тым же обовязком нашим ... иж всех князей и панов рад, яко духовных, так и светских, и всех врядников земских и дворных, панов хоруговных, шляхту, рицества, мещан и всех людей посполитых у великом князстве литовском и во всех землях того паньства маем заховати при свободах и волностях хрестиянских, в которых они, яко люди волные, волно обираючи зстародавна и з вечных своих продков себе панов а господарей, великих князей литовских, жили и справовалисе прикладом и способом волных панств хрестиянских, ровнуючи а однако маючи и тых вольностей уживаючи, з суседы и братьею своею рицеством и иными станы народу коруны польское, а особливе над то при свободах и вольностях на привильях и листех великих князей литовских, продков наших, и от нас им так всим, яко и каждому зособна на достоинствы, вряды, на именья, на люди, на кгрунты и на што ж кольвек даных и што ещо будуть даваных, вперед непорушне и неотменно вечными часы ховати. И хто бы теж што хотя без привильев за отчизным правом и яким кольвек обычаем набытым именьей, людей и кгрунтов своих в держанью был за продков наших королей их милости полских и великих князей литовских ... за которого кольвек с тых панованья и теж за нашего щасливого панованья, тые сами с потомки и близкими своими и тепер то держати вечне мають и будуть. А о таковых добрах и кгрунтех шляхетских, абы вонтпливость жадная не была, волно завжды зо всеми пожитками, которые бы се кольвек на их кгрунтех показовали, теж и крушцы всякие, и окна сольные зоставати мають. А мы и потомкове наши перекажат им не маем часы вечными вольного уживанья» [8, с. 46-47].

Досить часто це поняття зустрічається і у правових актах козацько-гетьманської доби. Як уявляється, цьому сприяла Українська національна революція 1648–1676 рр., яка зумовила формування нового типу української культури – козацького бароко. Цей феномен сформувався в результаті поєднання в свідомості українського народу західної філософської традиції, православних духовних цінностей та картини світу широких верств українського суспільства – козаків, селян, ремісників, які виступали творцями й носіями цієї культури. Унікальне явище козацького бароко стало наслідком ідеологічної та збройної боротьби українського народу за свої національні, політичні, соціальні, економічні та культурні права.

Бароковий тип української культури формувалася у складному сплетінні різних мовних (латина, давньогрецька, польська, українська мови), культурних (західноєвропейська, польська, литовська та південнослов'янська культура), релігійних (православна, католицька, уніатська та різні відгалуження протестантської віри) та правових просторів. Філософія українського бароко також синтезувала філософські парадигми Середньовіччя, Ренесансу та доби Романтизму. Цей комунікативний досвід був перформативним в тому сенсі, що мова (понятійна система) виступала формою дії, тобто була не просто повідомлення про соціальну дійсність, але й про її зміни.

Зокрема, у п. 10 Переяславських статей Ю. Хмельницького зазначається: «Права та вольності і надання від великих князів руських та їхніх милостей королів польських і панів благочестивих всякому стану, духовному та світському, подані здавна і тепер, аби свою вагу мали і ні від кого, як світські, так і духовні, не були порушені» [9].

У п. 6 Гадяцького договору від 8 (18) вересня 1659 р. зазначається: «Міщани грецького обряду користуються в містах тими ж вольностями, що й католики, й мають бути допущені до магістрату» [10, с. 13].

У тексті Гадяцького договору від 6 (16) вересня 1658 р., ратифікованого сеймом Речі Посполитої 12 (22) травня 1659 р. розрізняються поняття «права», «свободи» і «вольності». Зокрема, зазначено: «Уся Річ Посполита народу Польського і Великого князівства Литовського і Руського, і належних до них провінцій відновлюється цілком такою, як була перед війною, тобто ці народи при своїх кордонах і при своїх свободах мають залишатися непорушно, згідно з правами – в радах, судах і вільному виборі своїх панів, польських королів і великих князів литовських і руських. А якщо під тягарем війни зі сторонніми панамі щось було постановлено на обмеження кордонів і вольностей тих народів, то це має вважатися недійсним і пустим, і згадані вище народи повинні залишатися при своїх свободах, щиро як єдине тіло однієї і неподільної Речі Посполитої, не вчиняючи між собою різниці у вірі: той, хто визнавав християнську релігію: римську чи грецьку, всі залишаються в мирі, при своїх вольностях. Хіба що якісь вироки й декрети були винесені перед війною і в часи війни цілком законно в присутності сторін чи за їхньої відсутності» [11, с. 25–26].

У п. 1 статей І. Скоропадського зазначалося: «Права та вольності і військові порядки, у статтях подані від тих, що були раніше, великих государів, царів усеросійських, від їхньої царської величності, колишнім гетьманам, а особливо ті, на яких гетьман Богдан Хмельницький із малоросійським народом приступив під великодержавну руку блаженної пам'яті великого государя царя Олексія Михайловича, самодержця всеросійського, великий государ, його царська величність, у своїй грамоті, за підписом своєї високої монаршої руки, уже зволив генерально підтвердити при постановленні його, пана гетьмана, у Глухові на гетьманський уряд, їх і тепер непорушно утримувати за своєю монаршою милістю обіцяє, а статті йому, гетьману, докладніші на утвердження того, відповідно колишнього, будуть дані потім, як тільки час допустить» [12].

У назві українськомовного оригіналу Конституції Пилипа Орлика – «Договори и постаповлєд правъ и волностей войсковыхъ межѣ ясновелможнымъ его милостію паномъ Филиппомъ Орликомъ, повоизбраннымъ Войска Запорожского гетманомъ, и межѣ енералними особами, полковниками и тимъ же Войскомъ Запорожскимъ сполною з обоихъ сторонъ обрадою ўтвержеппые и при волной елекції формалною присягою ѿ того жъ ясновелможного гетмана потверженные. Року ѿ Рождєства Хрстова АЩІ мца априля дня ҃») закріплено поняття «права» і «вольності» [13].

Також у ст. 6 Конституції Пилипа Орлика розрізняються поняття «закони» і «вольності». Зокрема, зазначається: «...Але коли деякі Гетьмани війська Запорізького узурпували владу, порушуючи всяке природне право і рівність, вони на власний розсуд встановили такий закон: «Я так хочу, я так велю». Через таке деспотичне право (самоуправство) некомпетентності Гетьманського правління на батьківщині і в Війську Запорозькому виникли численні безпорядки, порушення законів і вольностей, громадські утиски, насильницьке розміщення військових постів, зневажливе ставлення до старшин, полковників та знатних козаків» [14, с. 16].

Окрім того, назва «Вольності запорізьких низових козаків» була традиційною назвою території, на яку поширювалася влада і юрисдикція запорізького козацтва. Вона охоплювала, крім власне Запорізької Січі, прилегли землі, зокрема давні козацькі міста Чигирин і Трахтемирів з навколишніми містечками, селами, перевозами. Також назву «Вольності Війська Запорозького» мала територія останньої Запорозької Січі – Підпільненської (Нової) (1734-1775) у межах сучасних Дніпропетровської, Запорізької, Луганської, Херсонської, Миколаївської, Кіровоградської областей, що, на нашу думку, означає правовий режим цієї території [15].

Трактування дослідниками змісту поняття «вольності» періоду середньовіччя та козацько-гетьманської доби досить різняться. Як зазначає В. В. Макарчук, поняття «вольності» включає в себе доволі широкий арсенал понять і категорій: побутових, економічних, юридичних та географічних. На його думку, зміст тогочасного поняття «вольності» пов'язаний із сучасним поняттям «свобода», що може бути ототожнено із сучасним поняттям «демократія» в його широкому значенні. Використання терміна «вольність» в українській правовій літературі має специфічні ознаки, які не схожі на звичні поняття «право», «свобода», «привілей». «Вольність» є поняттям, що показує принципи життя суспільства, в якому істотно зменшений державний примус. Історично існуюче поняття «вольності», в наш час найбільш наближене до нього є поняття «суспільно-політичні ідеї та уявлення» [16, с. 16–20].

На думку О. Л. Олійника, змістове навантаження цього поняття дещо ширше від поняття «права і свободи», яке має переважно юридичний зміст. «Ємкість тогочасного поняття «вольності» кореспондується з поняттям «свобода» і тому умовно може бути зіставленим із сучасним поняттям «демократія» в його широкому розумінні» [17, с. 53–54].

На думку П. М. Саса, терміни «вольності», «вольності життя» означають особисту свободу [18, с. 46–52]. Б. І. Андрусишин і С. Д. Сворака, в своєму дослідженні політико-правових традицій середньовічної доби, ототожнюють поняття «вольності» з сучасним поняттям «свобода» [19, с. 76–83].

На нашу думку, поняття «вольності» періоду середньовіччя та козацько-гетьманської доби мало декілька значень. Зміст поняття «вольності» слід розглядати у взаємозв'язку з поняттям «права», оскільки вони часто зустрічаються саме в такому словосполученні. Якщо виходити з правової традиції тих часів, то треба мати на увазі, що право тоді мало характер привілею. Тому, очевидно, поняття «право» означало обсяг прав і свобод, які надавалися правителями, як привілеї особисті, групові чи станові. В такому випадку поняття «вольності» імовірно означало обсяг прав і свобод, які вважалися непорушними (можливо в основі цих прав лежали давні норми звичаєвого права або уявлення про природні права). Тобто фактично змістом поняття «вольності» був правовий статус особи, групи осіб (православні тощо), повноправного стану (шляхта, козаки, міщани тощо), а також правовий режим території (Вольності Війська Запорозького). Причому обсяг цих прав і свобод або правовий режим території вважалися раз і назавжди встановленими. Звуження обсягу чи обмеження цих прав правлячими особами вважалось незаконним, про що, зокрема, свідчать положення арт. 2 третього розділу Литовського статуту 1588 р. та ст. 6 Конституції Пилипа Орлика.

Стосовно правового статусу привілейованих прошарків – поняття «вольності» мало значення «привілеїв». Зокрема, козацька старшина прагнула закріпити «давні права та вольності». Під якими, у той час, розумілися, не норми звичаєвого права, засновані на принципі формальної рівності, що набули поширення у Запорізькій Січі та під час народно-визвольної революції 1648-1676 рр., а норми феодално-кріпосницьких відносин, які виражали інтереси козацької верхівки. Роздача земель, зазначає О. М. Лазаревський, розпочалась ще Б. Хмельницьким у 1648 р. Причому процес закріпачення українського селянства розпочався, як свідчить учений, ще з часів поділу однорідного за своїм правовим становищем українського народу на два стани – товариство (козаків) та поспільство (селян та міщан) під час перевірки права володіння землею у 1729 р. В результаті чого козацько-старшинська верства замінила собою польських панів [20, с. 62–63].

Поняття «вольності» в руслі політики європеїзації середньовічного правового життя Російської держави XVIII ст. знайшло відображення у Маніфесті Петра III від 18 лютого (1 березня 1762 р. «О даровании вольности и свободы всему российскому дворянству», в якому означало розширення станових прав і привілеїв російського дворянства, а також скасування обов'язкової цивільної або військової служби, запровадженої Петром I [21, с. 912–915]. Поняття «вольності» також визначало правовий статус дворянства і в «Грамоте на права, вольности и преимущества благородного российского дворянства», виданій 21 квітня 1785 р. Катериною II [22].

Значно пізніше, в душі української правової традиції, поняття «вольності» було вжито в Першому універсалі Української Центральної Ради, ухваленому 10 червня 1917 р. Зокрема, в преамбулі зазначалося: «Народе Український! Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей Української Землі» [23]. Як видно з тексту універсалу, поняття «вольності» визначало правовий статус України в складі Росії. Зокрема, зазначалося: «Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою Російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають

вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори. ... Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба і які закони для нас луччі».

У Конституції Української Народної Республіки, ухваленій 29 квітня 1918 р. [24], поняття «вольності» має дещо інший зміст. Це поняття міститься в назві Конституції – «Статут про державний устрій, права і вольності Української Народної Республіки», а також в розділі I «Загальні постанови». Зокрема, в ст. 1 цього розділу зазначається: «Відновивши своє державне право, яко Українська Народна Республіка, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права і охорони вільностей, культури і добробуту своїх громадян, проголосила себе і нині єсть державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною». Окрім понять «права» і «вольності», в Конституції містяться також такі поняття, як «актова, громадянська і політична правомочність громадянина УНР», «громадянські свободи». З урахуванням співвідношення змісту цих понять та змісту положень розділу I «Загальні постанови», можна зробити висновок, що поняття «вольності» охоплювалося змістом поняття «суверенне право народу», якому відповідає сучасне поняття «народний суверенітет». Різними його проявами є національний, державний та економічний суверенітет.

Висновки. Поняття «вольності» протягом п'ятисот років відображало динаміку суспільних цінностей шляхом закріплення їх в правових документах і нормах права й еволюціонувало відповідно до трансформацій правової реальності та правового життя суспільства, генезису праворозуміння, розвитку правової термінології та понятійного апарату. Домінування проблеми прав і вольностей в правовій свідомості та у правовому житті тодішнього українського суспільства було зумовлено ходом боротьби українського населення за свої права і свободи. Зміст поняття «вольності» сформувався в результаті поєднання в свідомості народу західної філософської традиції, релігійних духовних і правових цінностей та ідеології тогочасного українського політикуму. Протягом тривалого періоду з XV до XVIII ст. фактично змістом поняття «вольності» був правовий статус (обсяг прав і свобод) особи, групи осіб, станів, а також правовий режим території. Варто погодитися з думкою М. С. Плотнікова, що до кінця XVIII ст. поняття «вольність» позначало також довільну дію людини, свободу від рабства, а також правоздатність, наприклад, здатність укладати договір. Поняття «воля» нерідко вживалося як синонім вольності: скажімо, в указах Пугачова ми зустрічаємо і «даю вам волю», і «даю вам вольність», причому вольність в значенні «нерабство» вживається частіше [25]. На початку XX ст. включення поняття «вольності» до текстів конституційних актів УНР пояснюється, на нашу думку, двома причинами: намаганням авторів наголосити на тяглоті та неперервності національної правової традиції та недосконалістю термінології й тогочасного понятійного апарату юридичної науки. Утім не виключаються й інші варіанти змісту поняття «вольності», зокрема, в розумінні політичних прав певної спільноти. Це питання вимагає подальшого, більш глибокого дослідження.

Список використаних джерел

1. Гундулич Іван. Из поемы «Осман» // Світанок. Збірка. Из європейської поезії відродження. К. : Веселка, 1978.
2. Сковорода Григорій. De libertate. // Твори: У 2 т. Том 1. К. АТ «Обереги», 1994.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Т. 5. Львів, 1905.
4. Савчук П. О. Становлення та розвиток козацтва в «Історії Русів» // Заповідна Хортиця : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. «Історія запорозького козацтва: в пам'ятках та музейній практиці». Спец. вип.- Запоріжжя, 2010.
5. Привілеї національних громад міста Львова (XIV-XVIII ст.) / Упорядник М. Капраль, наук. ред. Я. Дашкевич, Р. Шуст. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка; Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. 2-е виправлене видання. Львів, 2010.
6. Там само.
7. Статут Великого Князівства Литовського: репринтне видання 1854 р. К. : Фенікс, 2008.
8. Там само.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/suspil/sus104.htm>
10. Гадяцька унія 1658 р. / [редкол.: П. Сохань, В. Брехуненко та ін.]. К. : [б. в.], 2008.
11. Там само.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://yavix.ru/%7B+%28%3E%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%3C=%3E%5B%3Ehttp:%E2%95%B1%E2%95%B1uk.wikipedia.org%](http://yavix.ru/%7B+%28%3E%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%3C=%3E%5B%3Ehttp:%E2%95%B1%E2%95%B1uk.wikipedia.org%7D)

13. *Зберігається* у Російському державному архіві давніх актів (РДАДА), ф. 124, Малоросійські справи, оп. 2, 1710 р., спр. 12, арк. 2–12 зв.
14. *Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність*. К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011.
15. *Усенко І. Б.* Вольності запорізьких низових козаків. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 1: А–Г. К.: «Укр. енцикл.», 1998. С. 513–514. Мицик Ю. А. Вольності Війська Запорізького Низового [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А–В. К.: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Volnosti_Vijska
16. *Див.* Макачук В. В. «Вольності» або права і свободи українського козацтва у XVI–XVIII ст.: історично-правовий аспект // *Право і суспільство*. 2015. № 6(2). С. 16–20.
17. *Олійник О. Л.* Зміст поняття «вольності» в українській традиції і дослідницькій інтерпретації // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 3. С. 47–55.
18. *Сас П.* Ціннісні орієнтації Запорозького козацтва до Визвольної війни: «права», «свободи», «вольності» // *Національно-Визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво*. К. : Генеза, 1998. С. 46–52.
19. *Див.* : Андрусишин Б. І., Сворах С. Д. Трансформація поняття «свободи» у політико-правових традиціях середньовічної України // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2010. Вип. 10. С. 76–83.
20. *Лазаревський О. М.* Малоросійские посполитые крестьяне (1648 – 1783 гг.) // *Антологія української юридичної думки у 10 т. Том 3: Упорядники І. Б. Усенко та ін.* К. : Видав. Дім «Юридична книга», 2003.
21. *Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года*. СПб., 1830. Т. 15 (с 1758 по 28 июня 1762). № 11444. С. 912–915.
22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/index.html>
23. *Вісті з Української Центральної Ради*. 1917, травень. № 9.
24. *Конституція УНР 1918 року* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Const4.html
25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://meduza.io/feature/2021/03/04/chto-takoe-russkaya-volya-i-chem-ona-otlichaetsya-ot-zapadnoy-svobody>

References

1. *Hundulych Ivan.* Iz poemy «Osman» // *Svitanok. Zbirka. Iz yevropeys'koyi poeziyi vidrozhennya*. К. : Veselka, 1978.
2. *Skovoroda Hryhoriy.* De libertate. // *Tvory: U 2 t. Tom 1.* К. : АТ «Oberehy», 1994.
3. *Hrushevs'kyi M. S.* Istoryia Ukrayiny-Rusy. Т. 5. L'viv, 1905.
4. *Savchuk P. O.* Stanovlennya ta rozvytok kozatstva v «Istoryi Rusiv» // *Zapovidna Khortytsya : materialy IV mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Istoryia zaporoz'koho kozatstva: v pam'yatkakh ta muzeyniy praktytsi»*. Spets. vyp.-Zaporizhzhya, 2010.
5. *Pryvileyi natsional'nykh hromad mista L'vova (XIV–XVIII st.) / Uporyadnyk M. Kapral', nauk. red. YA. Dashkevych, R. Shust.* L'viv: L'vivs'kyi natsional'nyi universytet im. I. Franka; L'vivs'ke viddilennya Insytututu ukrayins'koyi arkhieohrafiyi ta dzhereloznavstva im. M. Hrushevs'koho NAN Ukrayiny. 2-e vypravlene vydannya. L'viv, 2010.
6. *Tam samo.*
7. *Statut Velykoho Knyazivstva Lytovs'koho: reprintsne vydannya 1854 r.* К. : Feniks, 2008.
8. *Tam samo.*
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/suspil/sus104.htm>
10. *Hadyats'ka uniya 1658 r.* / [redkol.: P. Sokhan', V. Brekhunenko ta in.]. К. : [b. v.], 2008.
11. *Tam samo.*
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yavix.ru/%7B+%28%3E%D1%81%D0%B0%D0%B9%D1%82%3C=%3E%5B%3Ehttp:%E2%95%B1%E2%95%B1uk.wikipedia.org%>
13. *Zberihayet'sya* u Rosiys'komu derzhavnomu arkhivi davnikh aktiv (RDADA), f. 124, Malorosiy'ski spravy, op. 2, 1710 r., spr. 12, ark. 2–12 zv.
14. *Konstytutsiyi i konstytutsiyini akty Ukrayiny. Istoryia i suchasnist'.* К. : Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011.
15. *Usenko I. B.* Vol'nosti zaporiz'kykh nyzovykh kozakiv. Yurydychna entsyklopediya: V 6 t. Т. 1: А–Г. К.: «Укр. entsykl.», 1998. С. 513–514. Мысык Ю. А. Vol'nosti Viys'ka Zaporiz'koho Nyzovoho [Електронний ресурс] // *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: Т. 1: А–В. К.: В-во «Наукова думка», 2003. 688 с.* Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Volnosti_Vijska
16. *Див.* Макачук В. В. «Вольності» або права і свободи українського козацтва у XVI–XVIII ст.: історично-правовий аспект // *Право і суспільство*. 2015. № 6(2). С. 16–20.

17. Oliyuk O. L. Zmist ponyattya «vol'nosti» v ukrayins'kiy tradytsiyi i doslidnyts'kiy interpretatsiyi // Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya pry Prezydentovi Ukrainy. 2011. № 3. S. 47–55.
18. Sas P. Tsinnisni oriyentatsiyi Zaporoz'koho kozatstva do Vyzvol'noyi viyny: «prava», «svobody», «vol'nosti» // Natsional'no-Vyzvol'na viyna ukrayins'koho narodu seredyny XVII stolittya: polityka, ideolohiya, viys'kove mystetstvo. K. : Heneza, 1998. S. 46–52.
19. Dyv. : Andrusyshyn B. I., Svorak S. D. Transformatsiya ponyattya «svobody» u polityko-pravovykh tradytsiyakh seredn'ovichnoyi Ukrainy // Naukovyy chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriya 18 : Ekonomika i pravo. 2010. Vyp. 10. S. 76–83.
20. Lazarevs'kiy O. M. Malorossiyskiye pospolityye krest'yane (1648 – 1783 gg.) // Antolohiya ukrayins'koyi yurydychnoyi dumky u 10 t. Tom 3: Uporyadnyky I. B. Usenko ta in. K. : Vydav. Dim «Yurydychna knyha», 2003.
21. Polnoye sobraniye zakonov Rossiyskoy imperii, s 1649 goda. SPb., 1830. T. 15 (s 1758 po 28 iyunya 1762). № 11444. S. 912–915.
22. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.hist.msu.ru/ER/index.html>
23. Visti z Ukrayins'koyi Tsentralnoyi Rady. 1917, traven'. № 9.
24. Konstytutsiya UNR 1918 roku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Const4.html
25. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://meduza.io/feature/2021/03/04/chto-takoe-russkaya-volya-i-chem-ona-otlichaetsya-ot-zapadnoy-svobody>

Худояр Л. В. Поняття «вольності» в українській правовій традиції та юридичних документах XV – початку XX ст.

Стаття присвячена розгляду правового аспекту поняття «вольності» в історико-правовій реальності XV – поч. XX ст. Розглядаються трактування дослідниками змісту поняття «вольності» періоду середньовіччя та козацько-гетьманської доби. Зроблено спробу розглянути поняття «вольності» у взаємозв'язку з поняттям «права» та з правовою традицією тих часів. Наголошується, що до XVIII ст. фактичним змістом поняття «вольності» був правовий статус особи, групи осіб, повноправних станів, а також правовий режим території.

Ключові слова: вольності, право, свобода, українська правова традиція, правовий статус українського населення, правовий режим території проживання українського населення, правові цінності.

Khudoyar L. V. The concept of «liberties» in the Ukrainian legal tradition and legal documents of the XV – early XX centuries

The article is devoted to the consideration of the legal aspect of the concept of «liberties» in the historical and legal reality of the XV – early XX centuries. Researchers' interpretations of the meaning of the concept of «liberties» of the Middle Ages and the Cossack-Hetman era are considered. An attempt has been made to consider the notion of «liberties» in relation to the notion of «rights» and the legal tradition of the time. It is noted that by the eighteenth century, the actual meaning of the concept of «liberties» was the legal status of a person, group of persons, full status, as well as the legal regime of the territory.

The concept of «liberties» for five hundred years reflected the dynamics of social values by enshrining them in legal documents and the rule of law. This concept has evolved in accordance with the transformations of legal reality and legal life of society, the genesis of legal understanding, the development of legal terminology and the conceptual apparatus. The course of the struggle of the Ukrainian population for their rights and freedoms led to the dominance of the problem of rights and freedoms in the legal consciousness and in the legal life of the then Ukrainian society. The meaning of the concept of «liberties» was formed as a result of a combination in the minds of the people of the Western philosophical tradition, religious, spiritual and legal values and ideology of the then Ukrainian politicum. For a long period from XV to XVIII centuries, in fact, the meaning of the concept of «liberties» was the legal status (scope of rights and freedoms) of a person, group of persons, estates, as well as the legal regime of the territory. In the early twentieth century, the concept of «liberties» was included in the texts of the constitutional acts of the UPR. This is explained, in our opinion, by two reasons: the authors' attempt to emphasize the longevity and continuity of the national legal tradition and the imperfection of the terminology and the then conceptual apparatus of legal science. However, other variants of the meaning of the concept of «liberties» are not excluded, in particular, in the understanding of the political rights of a particular community. This question requires further, deeper research.

Keywords: liberties, law, freedom, Ukrainian legal tradition, legal status of the Ukrainian population, legal regime of the territory of residence of the Ukrainian population, legal values.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-44